

ایران معاصر و غرب جدید

■ سبیده آمنه مرعشی

ماوراءالطبیعه در مسیر امور؛

۲- هر واقعه یا تحول تاریخی دارای علتی است و این علت را با بررسی

زمینه اقتصادی و اجتماعی آن واقعه یا تحول می‌توان شناخت.

۳- نظریه متفکر آلمانی در قرن ۱۹ بیان شده است و مقام تصادف را در سلسله مراتب علل امور تاریخی بیان می‌کند؛

۴- واژه **determinism** (دترمینیسم) یا اصل موجبیت را در زبان فارسی مطرح می‌کند و می‌گوید این واژه گاه به «جبر علمی» ترجمه شده است و به قیاس آن اصطلاح جبر تاریخی رایج شده است که استعمال لغت جبر در برابر این اصطلاح کاملاً نادرست است و ما را در بیان امور به اشتباه می‌اندازد؛

۵- سرانجام اینکه مقایسه هر واقعه یا تحول تاریخی با نظایر خود در روزگاران گذشته را سودمند می‌داند، اما این مقایسه را دلیل درستی نظریه تکرار تاریخ نمی‌داند؛ که فرجام هر واقعه باید به حکم ضرورت چنان باشد که فرجام نظیرش در تاریخ گذشته بوده است.

مسیحیت مشخصه فرهنگ غرب

دومین مقاله کتاب اثری است از دکتر کریم مجتهدی با عنوان «مسیحیت مشخصه فرهنگ غرب». وی در این مقاله چنین می‌گوید: در کل عالم اسلام و خاصه در نزد ایرانیان تا دوره معاصر هیچگاه تفکر غربیان مستقل از اعتقاد دینی آنان یعنی مسیحیت مطرح نشده است. دکتر کریم مجتهدی معتقد است که در کشورهای اسلامی خصوصاً ایران نوعی احترام به تعلیمات مسیح و شخصیت استثنائی او وجود دارد که این نوع احترام غیر از آن چیزی است که مسیحیان به آن باور دارند و سپس نتیجه می‌گیرد که نوعی اختلاف بالقوه همواره فیما بین آنان وجود داشته است و معروفترین مصداق تاریخی آن را جنگ‌های صلیبی می‌داند و می‌گوید: چه قبل از این دوره دویست ساله جنگ و چه قبل از آن نوعی خصومت انکارناپذیر بین آن دو به چشم می‌خورد، وی با اشاره به دوران پرفراز و نشیب مغولان و دوران صفویه و بعد از آن، می‌گوید: بهر حال در تمام این دوران روابط سران ایرانی با غربیان مسیحی هیچگاه قطع نشده است، نکته بسیار مهمی که کریم مجتهدی مطرح کرده این است که: ایرانیان هیچگاه مانند غربیان اقدام به شناخت دول خارجی نکردند، همان دول خارجی که برای ساختن آینده خود همواره سعی در بهبود روابط با ایران را داشتند. حتی گفته شده است که ایرانیان به دانش و کارشناسی غرب نیز توجهی نشان ندادند و نتیجه مطلب اینکه ایرانیان هیچگاه به جنبه سیاسی و استعماری مسیحیت توجهی نکرده و مسأله را صرفاً به عنوان تقابل اعتقادی خارجی با دین اسلام در نظر داشته‌اند.

واقعیت اجتماعی تشیع از صفویه تا قاجاریه

در سومین مقاله، اثر حجت‌الاسلام حمید پارسانیا و با عنوان «واقعیت

■ ایران معاصر و غرب جدید، درآمدی تاریخی - فلسفی بر

ریشه‌های انقلاب اسلامی

■ مجموعه مقالات

■ مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران

■ ۱۳۸۴، ۳۰۴ص، ۱۵۰۰ نسخه، ۳۶۰۰ تومان.

کتاب ایران معاصر و غرب جدید دربردارنده ده مقاله تاریخی-فلسفی در مورد ریشه‌های انقلاب اسلامی ایران است. این مقالات، در حقیقت، برگزیده‌ای از کتاب‌هایی به قلم نویسندگان معاصر است و هدف اصلی از گردآوری آن‌ها، آشنایی نسل جوان با اندیشه‌های حرکتی است که ما همه ایرانیان وامدار آن بوده و خواهیم بود.

در حاشیه تاریخ

اولین مقاله برگزیده‌ای است از کتاب دکتر حمید عنایت، با عنوان: «در حاشیه تاریخ». حمید عنایت نظریات اندیشمندان مورخ و متفکران را در تحلیل‌های تاریخی جوامع بسیار ارزشمند و قابل استناد می‌داند. وی، سپس، به مفهوم چپستی تاریخ نظر کرده و دیدگاه‌های متفکران بزرگ را مورد بازبینی و تعمق قرار داده است و می‌گوید: تاریخ فقط به معنای ضبط وقایع نیست، بلکه ارزشیابی وقایع و اتفاقات تاریخی بسیار با اهمیت است. همچنین به تفاوت بین شخصیت‌های مورخین، متعصبین، میان‌روها و... اشاره می‌کند و می‌گوید: اعتقادات فردی آنان، بدون شک، بر آنچه از وقایع تاریخی بر می‌گزینند و می‌نگارند تأثیرگذار خواهد بود. سپس، پنج اصل کلی را در بررسی امور و جریان‌های تاریخی مد نظر قرار داده است که به آن‌ها اشاره می‌شود: ۱- تاریخ درست، گزارش کار و زندگی توده مردم است نه ستایش و گزافه‌گویی درباره قهرمانان یا رازپزازی درباره دخالت قوای

اجتماعی تشیع از صفویه تا قاجاریه» از نقش بارز و اثرگذار تاریخی تشیع در جای جای جامعه سخن به میان آمده است، وی، به‌طور کلی، اثرات بارز مثبت را در این مقاله مدنظر قرار می‌دهد و می‌گوید: تشیع در طول تاریخ با همه تلاش‌های پراکنده‌ای که انجام داد هرگز نتوانست نظام مطلوب خود را در جامعه استقرار بخشد. پارسانیا سپس می‌گوید: هرگاه رفتار رهبری سیاسی با خواست توده مردم آن جامعه درگیر شده است، با او همراه نشده‌اند، بلکه او را ملزم به همراهی خویش نیز کرده‌اند؛ وی شاهد گویای این مسأله را در صدر اسلام، حاکمیت سیاسی و خلافت پنج ساله امیر مؤمنان علی(ع) می‌داند، سپس به دوران تاریخی صفویه اشاره می‌کند و ساختار قدرت و جایگاه مذهب را در آن دوران مدنظر قرار می‌دهد که در واقع نقطه عطف حرکت سیاسی تشیع در ایران است. او، در ادامه، به اقتدار مذهب در دوران قاجار پرداخته است و می‌گوید آن تحرک اعتقادی که نیروی مذهبی در دوران صفویه داشته است در دوران قاجاریه نیز ادامه می‌یابد و رشد و توسعه بیشتری نیز پیدا می‌کند. سپس، از تقابل و ضدیت دو نیروی مذهبی متضوفه و فقها که بعضاً در رأس حکومت هم بوده‌اند، سخن به میان آورده است.

صدسال سرگردانی در راه غربی شدن و تجددمآبی

مقاله بعدی اثر دکتر رضا داوری است که برگزیده‌ای است از کتاب دربارهٔ غرب از خود وی. این مقاله با عنوان «صد سال سرگردانی در راه غربی شدن و تجددمآبی» آغاز می‌شود، دکتر رضا داوری در این مقاله با بینشی عمیق و روشنفکرانه روال پیشرفت و تجدد غرب را ریشه‌یابی کرده است. دکتر داوری فلسفه فیلسوفان بزرگی چون دکارت، هگل، نیچه و ... را اساس و بنیان تجدد و پیشرفت و توسعه در غرب می‌داند، اما یادآور می‌شود اگر ما نیز بخواهیم مانند آنان متجدد شویم و پیشرفت نماییم نمی‌توانیم با صرف توسل به نظریات فیلسوفان غرب همپای آنان حرکت کنیم، بلکه باید دیدگاه‌های فلسفی را مورد تعمق و تأمل قرار دهیم و با بهره‌گیری از عقل و تفکر صحیح، در راه پیشبرد جامعه خویش با توجه به نیازهای جامعه خویش قدم نهیم. دکتر داوری سپس می‌گوید: این اشتباه باید از اذهان مردم پاک شود که پیشرفت و تجدد غرب نتیجه کنار گذاشتن دین و سنت‌ها در آن کشورها بوده است. او می‌گوید: غرب تمام موانعی را که بر سر راه پیشرفت خود داشته است، عمیقاً مطالعه و تفحص کرده و آنها را با نیروی تفکر و عقل خویش در جامعه از میان برداشته و در راه پیشبرد جامعه خویش نقش اساسی بر عهده داشته است. وی نتیجه این تفکر را در غرب مدرنیته نام می‌نهد. دکتر داوری، سپس، ۳ مرحله متوالی را در کشورهای غیر غربی مطرح می‌کند که در ۲۰۰ سال اخیر پشت سر گذاشته‌اند. وی به وجود آمدن این سه مرحله را در جامعه نتیجه رویکرد مردم این کشورها به مدرنیته غرب می‌داند؛ ایران از جمله این کشورها است. این سه مرحله عبارت است از: ۱- مرحله بهت و سکوت ۲- مرحله اعجاب و تقلید و تشبه ۳- مرحله بحران و داعیه سرگردانی.

فلسفه تجدد و ماهیت آن

عنوان مقاله بعدی کتاب، «فلسفه تجدد و ماهیت تاریخی آن» است که نویسنده آن موسی نجفی است. این مقاله در واقع نقدی شخصی به نظر می‌آید که آغاز گرایش ایرانیان به مدرنیته و تجددگرایی در غرب را مطرح می‌کند. موسی نجفی عقاید شخصی خویش را در رابطه با گرایش‌های مردم

ایران به نوگرایی، چه در دوران قبل و چه بعد از مشروطه و نیز در دوران پهلوی، شرح می‌دهد. وی مدرنیته و تجدید را از اصل و بنیان رد و نفی می‌کند و به نکات منفی اثرات نوگرایی و مدرنیته در ایران می‌پردازد.

تفاسیر مدرنیستی از انقلاب اسلامی

«تفاسیر مدرنیستی از انقلاب اسلامی» عنوان مقاله بعدی است که در واقع دنباله‌رو مطالب قبلی است. این مقاله به قلم داوود مهدی زادگان از منابع مختلفی گردآوری شده است و در آن نوعی جبهه‌گیری عقیدتی در قبال گروهی که مخالف سنت‌گرایی و موافق مدرنیته در جامعه ایران است، به چشم می‌خورد. در واقع این دو گروه هر دو به یک اندازه راه افراط و تفریط را در این مبحث پیموده‌اند، اگر چنانچه ما بار دیگر به تفکرات دکتر رضا داوری در همین کتاب مراجعه کنیم، به تعمق و تفکر صحیح ایشان در بررسی روند نوگرایی در ایران به‌طور آشکار پی خواهیم برد.

شرق‌شناسی چرا و چگونه به وجود آمد

مقاله «شرق‌شناسی چرا و چگونه به وجود آمد» اثر دکتر علیرضا ذاکر اصفهانی است. این مقاله به علل و عوامل توجه غربیان به علم شرق‌شناسی پرداخته و دیدگاه‌های مختلف نظریه پردازان را مطرح کرده است. وی هدف اصلی از شرق‌شناسی غربیان و پدیدار شدن آن را به عنوان یک علم، نتیجه افکار استعماری و سودجویانه غربیان در تمام طول تاریخ می‌داند.

تحولات سیاسی - فرهنگی ایران در دوره پهلوی

مقاله بعدی مقاله‌ای است بسیار مفصل و گسترده یا شاید تاریخ‌گونه‌ای که تحولات سیاسی - فرهنگی ایران را از آغاز دوره پهلوی (شروع کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ و روی کار آمدن رضاخان) تا وقوع انقلاب اسلامی ایران، و مسائل مهم و اتفاقات اثرگذار تاریخ ایران را که بارها در کتب تاریخی مطرح شده است، بازنگری می‌کند. این مقاله نوشته موسی فقیه حقانی است.

ماهیت و عوامل انقلاب اسلامی

«ماهیت و عوامل انقلاب اسلامی» مقاله‌ای از استاد شهید مرتضی مطهری است که در آن دلایل وقوع انقلاب ایران با توجه به دیدگاه‌های مختلف و با مقایسه با انقلاب‌های جهان مطرح شده است.

جوان مسلمان و پاسخ‌های اسلامی به دنیای متجدد

مقاله «جوان مسلمان و پاسخ‌های اسلامی به دنیای متجدد» از دکتر حسین نصر، به اهمیت پاسخ‌گویی به سؤالات اعتقادی - اسلامی جوانان می‌پردازد و فرهنگ و تمدن تبلیغاتی و پر زرق و برق غرب را مدنظر قرار می‌دهد. وی می‌گوید پاسخ‌گویی به سؤالات جوانان مسلمان ایرانی بر عهده بزرگان و متفکران و علماء دینی است؛ آنان باید غنای دین اسلام را که بعد از ۱۴۰۰ سال توانسته است نیازهای درونی و برونی انسان را پاسخ‌گو باشد، یادآور شوند و دین اسلام را که بسی فراتر از تجددمآبی و مدرنیته غرب می‌تواند پاسخگوی سؤالات آنان باشد، به بهترین وجه بر طبق شرایط جامعه و نیاز جوان امروزی مطرح کنند و در عین حال قدرت دنیای متجدد را در ساخت تاریخ و اثرات منفی و مخرب آن را نیز بر روح و روان جوان مسلمان امروزی اثرگذار بدانند، چرا که جوان امروز پاسخ سؤالات خویش را با توجه به تحولات دنیای جدید قانع کننده نمی‌یابد.